
Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR*

MARTINA MIKESZOVÁ, MARTIN LUX**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

Factors of the Successful Reintegration of the Homeless and Housing Policy Instruments for Addressing Homelessness in the Czech Republic

Abstract: The aim of this article is to identify the main factors that lead to the successful reintegration of the homeless into long-term housing in the post-socialist Czech Republic, identify the barriers to successful reintegration, and, in the light of these factors and barriers, assess the effectiveness of existing and potentially new state housing policies. Homelessness is a fact that has various causes, and the article tries to link the factors behind and barriers to the successful reintegration of the homeless with potential state interventions in the area of housing and housing policy to reinforce the success of reintegration. Although effective housing policy assistance is not the sole precondition for the successful reintegration of homeless people into long-term housing, without such assistance reintegration is not possible. Despite the relative broadness of existing studies of homelessness in the Czech Republic, to date there is none that focuses on this dimension, and analyses the factors behind and barriers to the successful reintegration of the homeless in greater detail and in reference to the effectiveness of assistance from the housing policy sphere. The authors thus also assess existing public assistance to the homeless in the sphere of housing and innovative changes that could be made to this assistance in the form of 'guaranteed housing'. In order to analyse the factors behind and barriers to the successful reintegration of the homeless into long-term housing the authors draw on findings from their own qualitative survey of social workers and homeless people conducted in the Czech Republic's three largest cities. Given that housing systems in post-socialist countries followed a similar path of development, the conclusions from this research could be of more general validity and could serve as resource for other post-socialist countries.

Keywords: homelessness, housing policy, guaranteed housing, Czech Republic

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2013, Vol. 49, No. 1: 29–52

* Tato stať byla vytvořena v rámci projektu „Využití sociologických metod pro analýzu nerovnováhy na trhu bydlení. Kritická a kontextuální metodologie ve výzkumu bydlení“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky (GA ČR) pod číslem P404/12/1446.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Ing. Mgr. Martin Lux, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., oddělení Socioekonomie bydlení, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: martin.lux@soc.cas.cz.

Úvod

Zjevné bezdomovství představuje v ČR po roce 1990 nový fenomén. V období socialismu neexistovala oficiálně nezaměstnanost ani bezdomovství, jelikož právo (a povinnost) pracovat bylo doplněno o právo na odpovídající bydlení a povinnost státu takové bydlení zajistit. Proklamovaná rovná příjmová distribuce v období socialismu byla narušena klientelismem, korupcí, politickými zájmy, barterovou ekonomikou a černým trhem. Postupy při přidělování veřejných nájemních, fakticky kvazivlastnických [Šmídová 1996] forem bydlení byly nerovné, zejména pak s ohledem na délku čekání na přidělení bytu a kvalitu bydlení [Lux 2009]. Na druhou stranu, vysoká míra zaměstnanosti, dekomodifikace bydlení, extenzivní státní podpora bytové výstavby a rozsáhlé intervence totalitárního režimu do osobního života domácností různými formami sociální kontroly vedly k tomu, že zjevné bezdomovství zůstalo okrajovým sociálním fenoménem.

Po roce 1990 se skrytá nezaměstnanost (daná přezaměstnaností) a skryté bezdomovství (dané extenzivní státní podporou bytové výstavby a represivním systémem sociální kontroly) ukázaly ve své zjevné podobě [Hradecký, Hradecká 1996; Šafaříková 1994]. Vlády postsocialistických zemí se snažily v oblasti bytové politiky a intervencí na trhu bydlení maximálně ochránit stávající nájemníky státních, později obecních, bytů tím, že jim umožnily velmi výhodnou koupi užívaných nájemních bytů (tzv. politika *right-to-buy*, uplatněná ve většině postsocialistických zemí), nebo tím, že zachovaly rozsáhlou ochranu nájemníků a konzervativní podobu regulace nájemného (například Česká republika, Polsko). I přes tuto relativně štedrou a ochrannářskou politiku bydlení však rozsah zjevného bezdomovství ve všech postsocialistických zemích vzrostl (pravidelné studie FEANTSA¹).

Na rozdíl od existence celé řady výzkumů zkoumajících bezdomovství z perspektivy problematiky regulace trhu bydlení a státních intervencí v oblasti bytové politiky v Severní Americe a západní Evropě [např. Tsemberis 1999; Warnes, Crane 2006; Philippot 2007; Hutson, Clapham 1999] se výzkumu bezdomovství, a to i obecně, v postsocialistických zemích věnovala menší pozornost vědecké obce – příkladem mohou být výzkumy v Chorvatsku [Šikić-Mičanović 2010] a v Rusku [Stephenson 2006]. Mnohé odborné studie se zaměřují jen na kvantifikaci bezdomovců v rámci mezinárodního srovnání [Fitzpatrick, Stephens 2007], prosté srovnání politik [např. Hertting et al. 1999; Boswell 2010] či roli neziskových organizací v této oblasti [Filipovič Hrast et al. 2009; Hladíková, Hradecký 2007].

¹ Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci (FEANTSA) byla založena v roce 1989 jako evropská nevládní organizace, jejímž cílem je odstraňovat a zmírňovat chudobu a sociální vyloučení osob ohrožených bezdomovstvím nebo osob již pociťujících bezdomovství. Organizace pravidelně vydává publikace zaměřené na statistická data a výsledky výzkumů bezdomovství i přehledy evropských politik boje s bezdomovstvím (např. statistiky bezdomovství dostupné z: <http://eohw.horus.be/code/EN/pg.asp?Page=1116>).

V České republice bylo provedeno několik kvalitativních výzkumů za účelem odhalení příčin bezdomovství [např. Šafaříková 1994; Hradecký, Hradecká 1996; Horáková 1997; Le Rouzic 1999; Štěchová et al. 2008; Krylová 2008], avšak žádná z těchto studií se systematicky nezabývala faktory podmiňujícími úspěch zpětné reintegrace bezdomovců do dlouhodobého (trvalého) bydlení v přímé vazbě na konkrétní nástroje a politiky státu v oblasti bydlení. Vzhledem k podobnému vývoji bytových systémů v postsocialistických zemích [Tsenkova 2009; Lux 2003; Hegedüs et al. 2012], tedy zejména vzhledem k prudkému růstu zastoupení vlastnického bydlení doprovázeného razantním snížením podílu veřejného a sociálního bydlení na bytovém fondu, by závěry propojující analýzu faktorů úspěšné reintegrace bezdomovců s účinnou veřejnou intervencí v oblasti bydlení mohly mít přitom obecnější platnost a stát se inspirací i v jiných postsocialistických zemích.

Cílem této statě je tak identifikovat hlavní faktory, které vedou k úspěšné reintegraci bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení v českém postsocialistickém prostředí, identifikovat hlavní bariéry takové úspěšné integrace a při zohlednění zjištěných faktorů a bariér zhodnotit účinnost existujících a případných nových nástrojů státu v oblasti bydlení. Příčinám bezdomovství v ČR se věnuje jiná naše stať [Lux, Mikeszová v tisku]; cílem této statě je proto spíše pojmout bezdomovství jako existující fakt mající různé příčiny a věnovat se propojení faktorů a bariér úspěchu reintegrace bezdomovců s potenciální intervencí státu v oblasti bydlení posilující úspěšnost této reintegrace. Ze škály možných nástrojů zaměřených na zvýšení úspěchu reintegrace bezdomovců (v oblasti psychologie, sociální práce, léčení závislostí aj.) se tato stať věnuje pomoci v oblasti bytové politiky. Na pozadí zjištění faktorů a bariér úspěšné reintegrace bezdomovců je tak jejím cílem i zhodnotit formu a rozsah pomoci státu v oblasti bydlení.

Pro zjištění faktorů a bariér reintegrace bezdomovců využíváme kvalitativní analýzu výpovědí bezdomovců získaných prostřednictvím skupinových i hloubkových individuálních rozhovorů, kterou kombinujeme s kvalitativní analýzou výpovědí sociálních pracovníků se zkušeností terénní sociální práce s bezdomovci. Hloubkové individuální rozhovory s bezdomovci umožnily vysledovat velmi podrobně jejich životní příběhy a skupinové rozhovory (*focus groups*) pak, vedle biografie, pomohly detekovat i psychologické (implicitní) faktory na cestě k bezdomovství a případně hlavní faktory úspěšného řešení této životní situace.

Řízení skupinových rozhovorů zkušeným psychologem mělo za cíl omezit stylizaci výpovědí, která se může projevit v individuálních hloubkových rozhovorech, kdy respondent-bezdomovec nemusí čelit případné kritice svých tvrzení ze strany ostatních respondentů s podobnou zkušeností. Zahrnutí obou skupin respondentů do kvalitativního výzkumu (bezdomovců i sociálních pracovníků) pak mělo dodatečně za cíl minimalizovat riziko falešných zjištění dané jednak možnou stylizací výpovědí bezdomovců (teoreticky majících snahu svádět vinu na druhé, společnost či sociální systém) i možnou stylizací výpovědí sociálních pracovníků (teoreticky majících zájem upřednostnit ty formy výpomoci, kte-

ré posílí jejich postavení). Kvalitativní výzkum mezi bezdomovci i sociálními pracovníky proběhl ve třech největších českých městech: Praze, Brně a Ostravě. Cílem širšího geografického záběru výzkumu bylo dodatečně kontrolovat zjištění z výzkumu od vlivu specifických lokálních faktorů (například specifické situace v hlavním městě).

Klíčové otázky této statě jsou následující: a) Jaké možnosti v oblasti bydlení (bytové i sociální politiky) jsou ze strany státu, obcí či neziskových organizací poskytovány bezdomovcům pro jejich reintegraci zpět do dlouhodobého bydlení? b) Jaké faktory podmiňují úspěšnou reintegraci bezdomovců zpět do dlouhodobého bydlení a jaké jsou naopak hlavní bariéry jejich úspěšné reintegrace? c) Jak by se měla proměnit forma podpory v oblasti bydlení, aby při znalosti těchto faktorů a bariér účinněji napomohla bezdomovcům v procesu reintegrace do dlouhodobého bydlení?

Třem klíčovým otázkám odpovídá také následující struktura statě. První dvě kapitoly se věnují definici bezdomovství a popisu metodologie kvalitativního výzkumu; následně je již stať strukturována do tří částí podle klíčových výzkumných otázek. V první z nich jsou shrnuty existující nástroje bytové politiky na pomoc bezdomovcům ve vyspělých zemích EU a v ČR. Ve druhé části jsou prezentovány výsledky kvalitativního výzkumu, tedy hlavní faktory úspěšné reintegrace i hlavní bariéry pro reintegraci bezdomovců do dlouhodobého bydlení v českém prostředí, a to se zaměřením na ty faktory a bariéry, které jsou relevantní pro hodnocení účinnosti existujících a případných nových forem pomoci v oblasti bydlení. V navazující třetí části je pak diskutován nový nástroj v oblasti bytové politiky, který by mohl zvýšit efektivitu pomoci bezdomovcům v naší zemi. Závěrečná část shrnuje hlavní zjištění a odpovědi na naše klíčové otázky.

Definice bezdomovství a sociálního vyloučení

V oblasti bydlení lze sociální nerovnosti definovat jako nerovnou distribuci spotřeby bydlení z hlediska kvality i kvantity bydlení [např. Norris, Shiels 2007]. Extrémní formou nerovnosti je pak sociální vyloučení spojené s nedostatečným přístupem ke kvalitativně přiměřenému a prostorově nevyloučenému dlouhodobému bydlení [Lee, Murrie 1997; Marsh 2001; Somerville 1998].

Sociální vyloučení obecně znamená vyčlenění osoby či skupiny mimo běžný život většinové společnosti. Sociální vyloučení zabraňuje zapojení se do sociálních, ekonomických, kulturních i politických aktivit společnosti [Atkinson 2000]; je spojeno s odepřením občanských práv a sociální pomoci [Somerville 1998]. Kulturní dimenze vyloučení může představovat neznalost (či nesdílení) hodnot, symbolů a rituálů samozřejmých pro většinovou společnost a vyloučená skupina jedinců se může odlišovat jazykem, etnickým původem, náboženstvím i životním stylem [Madanipour 2005]. Sociální vyloučení se tudíž nevztahuje pouze k sociálním nerovnostem, ale též k mechanismům, které oddělují určité skupiny od hlavního proudu společnosti [Giddens 1998].

Bezdomovství představuje extrémní formu sociálního vyloučení. Bezdomovství je způsobeno sociálním vyloučením [Pleace 2000] a zároveň ztráta bydlení může vést k sociálnímu vyloučení [Somerville 1998]. Bezdomovství vylučuje lidi ze stálého zaměstnání, sociální pomoci, kvalitní zdravotní péče; obecně běžný život většinové společnosti [Anderson 1999]. Bezdomovcem přitom pak není pouze ten, kdo ztratil nebo opustil své bydlení. V širším smyslu lze také hovořit o bezdomovství skrytém a potencionálním [Hradecký, Hradecká 1996]: za bezdomovce lze také považovat lidi, kteří sice bydlení mají, ale jejich ubytování je jen krátkodobé, nejisté či nevyhovující.

Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci (FEANTSA) definuje bezdomovce jako osobu bez domova [Edgar et al. 2004]. „Domov“ přitom chápe ve třech rovinách: prostor, který může rodina výlučně užívat (fyzická rovina); prostor pro navazování sociálních vztahů (sociální rovina); a právní titul k užívanému prostoru (právní rovina). Jestliže člověk nemůže využívat alespoň jedné z rovin domova, pak je dle této definice bezdomovcem. Výsledná typologie ETHOS (Evropská typologie bezdomovství a vyloučení z bydlení)² následně rozlišuje stupně bezdomovství: osoby bez střechy, osoby bez bytu, osoby s nejistým bydlením a osoby s nevyhovujícím bydlením. Kategorizace bezdomovství podle typologie ETHOS je uvedena v příloze – z ní je zřejmé, že bezdomovství v tomto vymezení zahrnuje nejen lidi žijící na ulici, ale také lidi v azylových či jiných přechodných (krizových) formách ubytování.

V České republice bylo po roce 1990 provedeno několik výzkumů, jež se zabývají problematikou bezdomovství. Část výzkumů se věnovala příčinám vzniku bezdomovství obecně [např. Šafaříková 1994; Hradecký, Hradecká 1996; Le Rouzic 1999]; mnohé studie se však již zaměřily na analýzu konkrétních aspektů bezdomovství ze specifického úhlu pohledu: příkladem jsou kriminologický [Štěchová et al. 2008; Štěchová 2009] nebo psychologický [Krylová 2008] pohled na bezdomovství, mapování každodenní praxe bezdomovců a jejich časoprostorové mobility [Vašát 2012], analýza sociálních sítí bezdomovců [Toušek 2009] či pojetí bezdomovství jako životní volby [Holpuch 2011]. Ve větších městech (např. Praha, Brno, Ostrava, Plzeň) bylo rovněž realizováno sčítání bezdomovců [Hradecký et al. 2004; Toušek, Strohsová 2010; Hežová et al. 2010; Petřík et al. 2006; Magistrát města Ostravy 2007].

Obadalová [2001] v rámci analýzy přístupu k bydlení různých sociálně ohrožených skupin domácností zmiňuje problém neexistence odstupňovaného bydlení a sociálního bydlení. Její analýza však nezkoumá bariéry reintegrace v oblasti bydlení do hloubky (respondenty výzkumu nejsou samotní bezdomovci), zabývá se relativně širokou skupinou ohrožených skupin domácností (bezdomovství je věnována spíše menší část) a i z důvodu nedostatečného zohlednění skutečných možností české bytové politiky v oblasti sociálního bydlení zůstává

² Typologie ETHOS byla vytvořena organizací FEANTSA v roce 2005 s cílem najít jednotnou evropskou definici bezdomovství (definice dostupná z: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?page=484>).

spíše u obecných, a jak se ukázalo v následující dekádě, obtížně aplikovatelných doporučení. Horáková [1997] mapovala hlavních problémy spojené s řešením bezdomovství z pohledu představitelů veřejné správy a zástupců azylových domů, avšak i zde podrobnější zaměření na nástroje v oblasti bytové politiky chybí; ve studii je pouze konstatováno, že řešení bezdomovství formou přidělování sociálních bytů je využíváno minimálně.

Jakkoliv účinná pomoc v oblasti bytové politiky není jistě jedinou a zřejmě ani nejdůležitější podmínkou úspěšného procesu reintegrace bezdomovců zpět do dlouhodobých forem bydlení (jelikož se jedná o složitý proces provázaný s celou řadou individuálně podmíněných aktivit terénních pracovníků v oblasti léčení závislostí, psychických nemocí, zaměstnávání, oddlužení a jiné), bez účinné pomoci v oblasti bydlení však není reintegrace do dlouhodobého bydlení vůbec možná. I přes poměrně široké zaměření uváděných publikací přitom neexistuje v naší zemi dosud studie, která by právě tento aspekt akcentovala a podrobněji analyzovala faktory i bariéry úspěšné reintegrace bezdomovců v kontextu účinnosti veřejné pomoci v oblasti bydlení.

Reintegraci bezdomovců z hlediska bydlení je možno chápat jako nalezení a udržení si dlouhodobého (trvalého) bydlení, a to mimo sociálně a prostorově vyloučené lokality. Jak bylo zmíněno, získání trvalého bydlení zdaleka není jedinou podmínkou úspěšné reintegrace. Nalezení samostatného bydlení je tak někdy chápáno jako „relativní integrace“ [Busch-Geertsema 2005], neboť dotyční již sice nejsou bezdomovci, ale zůstávají chudí nebo nezaměstnaní. Na druhou stranu, z evropských případových studií různých reintegračních programů pro bezdomovce [Giorgi 2003] vyplývá, že klíčovým aspektem úspěšné reintegrace je právě kvalita a jistota bydlení, neboť bydlení s vysokým stupněm segregace může vést naopak ke spirále sestupné mobility.

Metodologie a zdroje dat

Cílovou skupinu výzkumu tvoří bezdomovci v širším smyslu dle typologie ETHOS, tedy nejen lidé bez střechy nad hlavou (zjevné bezdomovství), ale i lidé žijící v provizorních podmínkách, hygienicky nevhodném obydlí a v dočasném ubytování (azylových domech, ubytovnách). Tyto domácnosti lze současně považovat za sociálně vyloučené, tj. domácnosti vyčleněné na okraj společnosti, které se z různých důvodů obtížně zapojují do běžných aktivit většinové společnosti.³

Cílem první části výzkumu bylo získat názor na možnosti úspěšné reintegrace bezdomovců i faktory podmiňující úspěch této reintegrace z pohledu sociálních pracovníků. Celkem bylo provedeno 26 polostrukturovaných rozhovorů. Respondenty tvořili zaměstnanci sociálních odborů obcí i zástupci nevládních

³ Naše stať se nicméně nevěnuje problematice sociálního vyloučení v nejširším vymezení – tedy specifickým problémům obyvatel vyloučených lokalit.

neziskových organizací. Tematicky se rozhovory soustředily na příčiny ztráty bydlení, možnosti opětovného získání bydlení a zařazení do společnosti v dané obci, faktory podmiňující úspěšnou reintegraci i na návrhy možných programů pomoci bezdomovcům. Rekrutace respondentů byla prováděna tak, aby byli rovnoměrně zastoupeni všichni aktéři poskytující sociální služby (tedy jak pracovníci neziskových organizací, tak pracovníci městských úřadů) a zároveň aby byly pokryty všechny tři vybrané obce (Praha, Brno a Ostrava). Výpovědi respondentů byly zaznamenány v písemné podobě nebo na zvukový záznam. Zpracování souboru strukturovaných výpovědí spočívalo zejména v kódování jednotlivých odpovědí, vytváření kategorií a vzájemném porovnání odpovědí.

Ve druhé části výzkumu byly za pomoci 10 hloubkových semistandardizovaných rozhovorů (trvajících přibližně 2 hodiny) a 6 skupinových diskuzí (trvajících přibližně 1,5 hodiny) zkoumány výpovědi samotných bezdomovců. Při přípravě scénářů rozhovorů a diskuzí byl využit biografický přístup (*life historical approach* [Tomas, Dittmar 1995]) – lidé postižení ztrátou bydlení byli chápáni jako aktivní účastníci při získávání zkušeností, jednání a při tvorbě své osobní a sociální historie. Cílem této části výzkumu bylo vysledovat podrobnou biografii bezdomovců, jejich životních drah a zkušeností předcházejících ztrátě bydlení i následujících po ztrátě bydlení. Během skupinové diskuze, řízené zkušeným psychologem, respondenti mohli navíc diskutovat své názory a postoje v rámci skupiny, objasňovat své postoje či doplňovat odpovědi [Frey, Fontana 1991; Puchta, Poter 2004]. Při přípravě scénáře skupinových rozhovorů byl kladen důraz na to, aby citlivé otázky týkající se příčin ztráty bydlení, bezprostředního chování po ztrátě bydlení i jejich rodinného zázemí nebyly pokládány přímo, ale bylo využíváno různých jiných metod dotazování, jako jsou asociace s různými pojmy, kladení nepřímých otázek, vžívání se do nejrůznějších rolí, popis jednání v modelových situacích apod.

Celkem proběhlo 6 skupinových diskuzí (dvě v každém z vybraných měst, tj. dvě v Praze, dvě v Brně a dvě v Ostravě), kterých se souhrnně zúčastnilo 59 respondentů-bezdomovců; každé diskuze pak 8 až 11 respondentů. Respondenti pro skupinové diskuze byli vybráni na základě doporučení sociálních pracovníků či jejich prostřednictvím. Při výběru respondentů do jednotlivých skupin byl brán ohled na to, aby byla zastoupena obě pohlaví, různé věkové skupiny a také lidé v různých fázích reintegrace. Z každé skupinové diskuze byl pořízen zvukový záznam, který byl následně přepsán a analyzován. Při analýze textového souboru byly zejména vyhledávány pravidelnosti a typické odpovědi, které byly kódovány; dále byly vytvářeny kategorie, avšak při analýze byly vždy vyhodnocovány různé kontexty zdánlivě shodných odpovědí.

Mimo skupinové diskuze bylo provedeno 10 doplňkových hloubkových individuálních rozhovorů s lidmi, kteří ztratili své bydlení. Rekrutace respondentů pro tuto fázi výzkumu proběhla pouze v Praze; dotazování byli jiní lidé než účastníci skupinových diskuzí. Hlavním cílem rozhovorů bylo detailnější ověření zjištění ze skupinových rozhovorů. Respondenti byli opět vybíráni prostřednic-

třím sociálních pracovníků; dotazováno bylo pět mužů a pět žen ve věku 40 až 60 let, kteří až na jednoho žili sami (bez partnera). Z každého individuálního rozhovoru byl pořízen zvukový záznam, který byl použit pro následnou analýzu. Při analýze zvukových záznamů byly porovnány různé životní dráhy jednotlivých respondentů i jejich pocity a postoje, přičemž důraz byl kladen na souvislosti jednotlivých událostí a respondentovy interpretace těchto událostí.

Vybrané typické (nejčastější) odpovědi respondentů jsou pro ilustraci dále v textu uvedeny kurzívou a kódovány. Pro příklad: *soc_prac_13* znamená, že uvedená citace je výpovědí respondenta číslo 13 z řad sociálních pracovníků; *bezdom_03* znamená, že uvedená citace je výpovědí respondenta číslo 3 účastníčího se individuálního rozhovoru z řad bezdomovců; *Fg 3* pak znamená, že uvedená citace je výpovědí jednoho z respondentů-bezdomovců účastníčího se skupinové diskuze číslo 3.

Nástroje v oblasti bydlení pro řešení bezdomovství v EU

Již od druhé poloviny 80. let minulého století probíhá ve většině vyspělých evropských zemí reforma veřejných podpor v oblasti bydlení, projevující se zejména odklonem od podpory nabídky (výstavby sociálních nájemních bytů) ve prospěch podpory poptávky (příspěvku na bydlení) a nepřímé podpory pořízení vlastnického bydlení [Lux 2000]. Hlavním explicitně uváděným důvodem těchto změn je na jedné straně snaha o dosažení úspor na straně veřejných výdajů a na druhé straně nespokojenost s výsledky podpory nabídky v minulosti. Ani jedna z variant podpory však není bezproblémová, a proto se jeví jako nejvhodnější účelová kombinace obou přístupů [přehled uvádí Lux 2009]; i z toho důvodu došlo v posledních letech v některých vyspělých zemích k obnově podpory nabídky – tedy modelů sociálního bydlení.

Konkrétní strategie řešení problematiky bezdomovství v oblasti bytové politiky, tedy nalezení trvalého bydlení pro lidi, kteří mají často nedostatečnou kompetenci k udržení dlouhodobého bydlení, se v jednotlivých vyspělých evropských zemích liší; v obecnější rovině však vychází z uplatňování (či částečně i střetu) dvou základních konceptů: „housing first“ a „housing ready“ (přehled různých přístupů k řešení bezdomovství v oblasti bydlení lze nalézt ve [Fitzpatrick, Stephens 2008; Busch-Geertsema 2001; COOP 2005; FEANTSA 2008a]).

Koncept „housing first“ je založen na myšlence, že řešení v oblasti bydlení (zajištění stálého a jistého bydlení) by mělo být dosaženo co nejdříve a mělo by předcházet řešení ostatních problémů, kterým člověk bez domova čelí. Zajímavý experiment provedl Tsemberis [1999] v USA – výsledky ukázaly, že klienti, kterým bylo okamžitě poskytnuto samostatné bydlení, mají větší šanci úspěšného završení procesu sociální reintegrace než kontrolní skupina klientů, kterým nebyla poskytnuta možnost dlouhodobého bydlení. Tento koncept přirozeně nevyklučuje sociální asistenci či terapii po získání bydlení, nicméně jeho princi-

pem je ubytování bezdomovců v bytě se standardní nájemní smlouvou bez podmínky předchozího získávání kompetencí spojených se samostatným bydlením [Bush-Geertsema 2005].

Jiným konceptem, který naopak upozorňuje na to, že pokud jsou lidé z azylových forem ubytování příliš brzy přestěhováni do samostatného bydlení, může dojít k opětovnému bezdomovství, je koncept „housing ready“ („bydlení až po přípravě“). Řešení (či zmírnění) ostatních sociálních, osobních či rodinných problémů, jako je alkoholismus, drogová závislost, úmrtí blízké osoby, rozpad manželství nebo dluhy, je podle tohoto konceptu předpokladem úspěšné reintegrace v oblasti bydlení; úspěchy v jiných oblastech života umožňují i udržení dlouhodobého bydlení. V rámci tohoto konceptu je uplatňován systém tzv. vícestupňového (propustného) bydlení [např. Sahlin 1998, 2005], který stanovuje jednotlivé stupně bydlení a na základě způsobilosti je jednotlivým klientům poskytován odpovídající stupeň bydlení. Každý stupeň se vyznačuje určitým standardem kvality a jistoty bydlení, monitorování a kontroly.

Striktní rozlišování dvou výše uvedených konceptů je ovšem velmi zjednodušené a prakticky spočívají intervence v kombinaci obou přístupů. Ačkoliv jsou mnohé programy řazeny mezi koncepty „housing first“, před nástupem do samostatného bydlení je i zde podmínkou absolvování přípravy před nastěhováním a trénink sociálních dovedností. V takovém případě jsou bezdomovcům na přechodnou dobu poskytovány buď speciální byty (tréninkové byty, nekonvenční byty pro bezdomovce „skaeve huse“ v Dánsku), nebo je využíváno systému tzv. plného prostřednictví [De Decker 2002], kdy klient nejdříve získává podnájemní smlouvu a teprve později smlouvu nájemní (Francie, Belgie). I iniciativy „bydlení místo ubytování“ v německých městech (např. Bielefeldu nebo Mnichově [viz BAG 2009]) nebo „trvalé bydlení co nejrychleji“ v norských městech [FEANTSA 2008b], které jsou považovány za typické příklady uplatnění konceptu „housing first“, zahrnují určité prvky postupného přechodu k samostatnému bydlení.

Nástroje v oblasti bydlení pro řešení bezdomovství v ČR

Jaké možnosti pomoci v oblasti bydlení mají bezdomovci v naší zemi? Systém tzv. sociálního bydlení není v České republice definován na centrální úrovni (s výjimkou definice provedené pro účel zachování snížené sazby DPH pro novou bytovou výstavbu) a je pouze v některých případech definován na úrovni jednotlivých obcí. Regulace nájemného aplikovaná na neuvolněné nájemní byty postavené před rokem 1992 neměla charakter sociálního opatření a byla odůvodňována jako ochrana před možným zneužitím postavení na trhu ze strany pronajímatelů [Lux, Sunega 2006]. Většina obcí nemá speciální programy pro osoby ohrožené sociálním vyloučením či pro osoby, které ztratily bydlení. Naopak, v mnohých obcích lze zaznamenat spíše trend k „vytěsňování“ rizikových skupin domácností na kraj obce či do jiných obcí.

Stát také dosud nenabízí žádnou trvalou podporu (grant, zvýhodněný úvěr, garance) pro koupi existujících bytů za účelem provozu sociálního bydlení (například pro neziskové organizace). Obecně, podpora neziskových organizací v oblasti zajišťování sociálního bydlení zcela chybí, jakkoliv tyto provozovatelé jsou v mnoha vyspělých zemích dnes naopak upřednostňováni. V České republice se podpora nevládních organizací soustřeďuje na provoz sociálních služeb, tj. provoz azylových domů, domů na půl cesty a nocleháren, či na terénní programy v sociálně vyloučených lokalitách. Aktivita neziskových organizací se z toho důvodu omezují zejména na krizové poradenství a dočasné ubytování osob bez domova.

Hlavním nástrojem podpory poptávky v oblasti bydlení je v ČR, podobně jako v jiných vyspělých zemích, příspěvek na bydlení, který je vyplácen v rámci dávek státní sociální podpory. Podmínkou jeho získání je však povinnost mít v bytě trvalé bydliště, mít standardní nájemní (a nikoliv podnájemní) smlouvu a hradit tři měsíce nájemné. Na druhou stranu, osoby nacházející se v hmotné nouzi mají při splnění zákonem stanovených podmínek nárok i na doplatek na bydlení, který může v „odůvodněných případech“ pokrývat náklady na bydlení v plné výši, a to i ve vztahu podnájemním.

Samotné programy relativní reintegrace bezdomovců provozované centry sociálních služeb obcí nebo neziskovými organizacemi v ČR využívají nejčastěji vícestupňový model bydlení,⁴ tedy koncept „housing ready“: krátkodobé krizové bydlení, tréninkové bydlení a dlouhodobé samostatné nájemní bydlení. Z důvodu nedostupnosti bydlení vyšších stupňů jsou však programy prakticky realizovány často jen na prvním stupni (krátkodobé azylové bydlení). V současné době se za pomalu se rozvíjející spolupráce neziskových organizací a obcí začíná objevovat i druhý stupeň. Následující dva příklady reprezentují dva přístupy relativní reintegrace, které se vyskytují v českých podmínkách; nejsou tedy výčetem, ale slouží jen jako ilustrace dvou postupů.

Centrum sociálních služeb Praha (CSSP) reprezentující aktivní obecní přístup (první typ) má vypracovaný program vícestupňového bydlení, který sleduje postup od života na ulici po konečnou integraci. Lidem na ulici jsou poskytovány terénní programy a první stupeň ubytování v noclehárně Hermes. Dalšími stupni programu jsou azylový dům pro jednotlivce po dobu tří měsíců a následně azylový dům pro jednotlivce i rodiny s dětmi Šromovka po dobu maximálně jednoho roku. Předposledním stupněm je bydlení v sociálních bytech po dobu maximálně tří let, po jehož absolvování by klienti měli dosáhnout na samostatné nájemní bydlení. Dle sociálních pracovníků se ovšem 99 % klientů stále pohybuje v prvních stupních programu (po azylový dům); příkladů úspěšné reintegrace do trvalého bydlení je kriticky málo.

Armáda spásy, reprezentující druhý postup spočívající v aktivní činnosti neziskové organizace a spolupráce s obcí, provozuje tzv. tréninkové byty posky-

⁴ Informace získané na základě rozhovorů se sociálními pracovníky a dotazováním na městských úřadech obcí vybraných zkoumaných krajů.

tované obcemi formou pronájmu. S uživateli „tréninkových bytů“ je uzavírána smlouva o podnájmu, která je stanovena na dobu dvou měsíců (s možností prodloužení maximálně na dobu pěti let). Další prodloužení podnájemní smlouvy je podmíněno řádným placením nájemného a hrazením poplatků za elektřinu a plyn. Záměrem tréninkového bydlení je zplnomocnit uživatele k osamostatnění nejenom v rámci bydlení, ale i dalšího profesního, osobního a rodinného života. Projekt obsahuje i další krok ve formě převedení nájemního vztahu z Armády spásy na konkrétního uživatele (podnájemníka) a následně získání nového nájemního bytu od obce pro provoz tréninkového bydlení.

Faktory úspěšné relativní reintegrace bezdomovců

V této části budou prezentována zjištění z první (sociální pracovníci) i druhé (bezdomovci) fáze kvalitativního výzkumu zaměřeného na zjištění faktorů a bariér relativní reintegrace bezdomovců zpět do dlouhodobého (trvalého) bydlení.

Dle dotazovaných sociálních pracovníků je pro lidi, kteří se ocitli bez střechy nad hlavou, typické, že vyhledají pomoc až ve chvíli, když už je pozdě. *„Bohužel nechávají většinou dojít situaci až tak daleko, kdy už je pozdě, tedy neřeší ji předem, počkají až na vystěhování, jen malé procento vyhledá pomoc dříve, než skončí na dlažbě. Pak řeší ještě bydlení pomocí rodinných příslušníků, kamarádů, známých, ale to většinou je krátkodobé a nevede to k ničemu dobrému, končí to opět u alkoholu a mnohdy kriminálních činů.“* (soc_prac_13)

Přítom právě rychlé vyhledání pomoci je i z pohledu bezdomovců pro rychlé znovunalezení dlouhodobého bydlení klíčové: *„Když člověk přijde o byt, tak je důležité nejtít na ulici. Je důležité mít doklady, hned někam jít a prosit o pomoc.“* (bezdom_03) V mnohých případech lidé, kteří ztratili bydlení, o existenci neziskových organizací a poradenských centrech neměli tušení: *„Možná, že by už ve škole měli mladiství být informováni o tom, že by se někdy mohli dostat do takovéhle situace a že by je naučili, jak si pomoci předtím, než se jim to stane. (...) Takže ta informovanost, já nepamatuju, že bychom se ve škole něco podobného učili.“* (fg 3)

Všichni účastníci skupinových diskuzí (bezdomovci) byli na začátku diskuzí dotázáni, jaké formy (nástroje) bytové a sociální politiky v minulosti využili (Tabulka 1). Více než polovina z nich vypověděla, že alespoň jednou využila příspěvek na bydlení, a pouze pětina alespoň jednou pobírala doplatek na bydlení. Vzhledem k tomu, že právě jim jsou tyto nástroje státu určeny, je jejich nedostatečné využití závažnější. Poměrně malá část dotázaných si také podala žádost o obecní byt. Důvodem bylo, že buď o takové možnosti nevěděli, nebo nevěřili, že by takový byt mohli dostat. Účinnost stávajících nástrojů sociální i bytové politiky je tak do velké míry omezena velmi *slabou informovaností* populace, pro které jsou tyto nástroje určeny.

Odhlédneme-li od lepší informovanosti o možných formách pomoci v oblasti bydlení, jedním z nejdůležitějších faktorů úspěšné reintegrace bezdomovců v oblasti bydlení, který byl zmiňován jak v rozhovorech se sociálními pracovníky,

Tabulka 1. Nástroje bytové politiky využívané účastníky skupinových diskuzí

	Počet účastníků, kteří tento nástroj využívají nebo využívali	Podíl
příspěvek na bydlení	35	59 %
žádost o přidělení obecního bytu s regulovaným nebo věcně usměrněným nájmem	19	32 %
žádost o přidělení obecního bytu (včetně obálkové soutěže o první nájem) za tržní nájem	13	22 %
doplatek na bydlení	11	19 %
vstupní podporované obecní nájemní byty	1	2 %

Zdroj: vlastní šetření, 6 skupinových diskuzí, celkem 59 respondentů.

tak v rozhovorech a skupinových diskuzích s bezdomovci, je *existence silné motivace*. Pro respondenty z řad bezdomovců je motivace chápána jako samozřejmý předpoklad, jakkoliv jejich motivace mohou být velmi individuální. Mnozí se vyjádřili, že je motivuje právě jejich negativní zkušenost. „*Tak já si myslím, že bych si měl prostě projít určitými nějakými špatnými zkušenostmi, abych se dobral k tomu, abych se sebou začal něco dělat.*“ (fg 2) Zazněly názory, že „*když člověk jednou spadne na dno, tak si dá velký pozor, aby tam nespádl podruhé.*“ (fg 1) I bydlení bylo často zmiňovaným motivačním faktorem. „*Když to vezmu za sebe, je to teda noclehárna, ale abych si na tu noclehárnu vydělal, tak já musím chodit na brigádu, a když už budu mít tam někde nějaký byt, tak mě to samozřejmě donutí (...) když zaplatím, mám kde bydlet, když nezaplatím, nemám kde bydlet, to je ten důvod.*“ (fg 6)

Důležitým předpokladem úspěšné relativní reintegrace do dlouhodobého bydlení je dle obou skupin respondentů rovněž *nalezení práce*. Na otázku, co charakterizuje domácnost, které by se podařilo po zkušenostech se ztrátou bydlení získat znovu dlouhodobé bydlení, byla u většiny účastníků skupinových diskuzí jednoznačná odpověď. Alespoň jeden člen domácnosti musí mít práci a nutná je také zodpovědnost domácnosti. „*Když nebudu platit nájem, tak mě vyhodí, to je logický. Takže platit nájem, musím mít to zaměstnání.*“ (fg 1) Při hledání práce se také nelze vymlouvat na nezaměstnanost, „*když někdo chce dělat, tak musí nejen hledat práci, ale i vzít práci. Každý člověk v téhle situaci, ať už je to jeho vinou, nebo ne, tak musí jít o žebříček dolů.*“ (bezdom_01)

Respondenti z řad sociálních pracovníků velmi často zdůrazňovali ještě jeden důležitý faktor – *spolupráci klienta a sociálních pracovníků*. „*No většinou když se jim podaří dostat se nahoru, tak si musí hodně dávat pozor, aby se nepotkali s alkoholem nebo se svými starými známými. Jak se chytanou znovu láhve nebo špatného partnera, tak je znovu zle. A boj s tou labilní psychikou je hodně, hodně těžký a dlouhý. Důležité je, aby v něm nebyl sám a aby to věděl.*“ (soc_prac_12)

Bariéry úspěšné relativní reintegrace bezdomovců

Podle sociálních pracovníků je jednou z hlavních bariér reintegrace bezdomovců právě *nedostupnost bydlení*. „Je obtížné pro klienty z azylového domu sehnat bydlení na volném trhu ze dvou důvodů, jednak je to stránka finanční, protože byty jsou drahé a nelíší se nijak podstatně ceny ani podle velikosti ani podle umístění – tedy je jedno, jestli jsou například v Brně nebo v Blansku. Druhá věc je, že pronajímatel ne vždy rád pronajímá byty bývalým klientům z azylových domů. Tady jde opět o ten faktor sociálního vyloučení, kdy jsou tito lidé oproti těm ostatním znevýhodňováni.“ (soc_prac_13)

Vzhledem k tomu, že jsou bezdomovci pronajímateli považováni za „rizikovou“ skupinu domácností, získání legální nájemní smlouvy v sociálně nevyloučené lokalitě a za obvyklou cenu je pro ně zpravidla velmi těžké, ne-li nemožné. Jestliže však domácnost nezíská nájemní bydlení s legální smlouvou, nemůže si ani zažádat o příspěvek na bydlení. V takovém případě jsou z dlouhodobého bydlení vyloučeny i ty domácnosti, které by byly schopny pravidelně platit nájem. Přitom bydlení má zřetelné důsledky i v dalších oblastech reintegrace: „Musel bych mít bydlení, hlavně bydlení, abych získal práci.“ (fg 5) Někteří respondenti hovořili o začarovaném kruhu. „Když nebudu mít bydlení, nemůžu mít solidní práci. V noclehárně načichnete a nemáte šanci získat ani brigádu.“ (bezdom_02)

Nemožnost získat samostatné bydlení vede k demotivaci a rezignaci: „jestliže lidé okolo mě neplatí nájem, nepracují a práci se ani nesnaží hledat, tak proč já bych se měl snažit.“ (soc_prac_11) Pokud se totiž v azylovém domě či sociálně vyloučené lokalitě objeví někdo se snahou svou situaci řešit, po prvních neúspěších se velmi často přizpůsobí zaběhlému chování.

Vedle nedostupnosti bydlení byly jako bariéry reintegrace často zmiňovány rovněž faktory individuální povahy: *špatné sociální návyky*, jež vedou k sousedským sporům, *finanční negramotnost*, tedy neschopnost vyjít se svým rodinným rozpočtem, a zejména pak *dluhy z dřívější doby*. „Měli jsme tu případ klientů, kteří dělali na stavbě, vydělávali víc než já, takže měli relativně slušný příjem, a přesto nebyli schopni tento problém s bydlením vyřešit, protože neměli kompetenci finanční gramotnosti. Udržet peníze na činži.“ (soc_prac_13) Většina dotazovaných bezdomovců přiznala, že má dluhy, což je brzdí v dalším postupu na žebříčku bydlení. Dluhy jsou zároveň podstatnou demotivací při hledání si práce a potažmo také bydlení. Například jeden respondent uvedl, že se příjmy, dluhy a bydlení pojí dohromady – pokud má člověk exekuci na příjem, „může brát 30 tisíc a oni mu 20 seberou.“ (fg 3) Jak uváděli sociální pracovníci, „demotivovaný – nepůjde pracovat, protože má dluhy, raději bude na podpoře, protože jakmile začne pracovat, hned mu ty peníze vezmou. Většina těch lidí má nějaké dluhy. Ať to je zdravotní pojištění, ať to jsou nějaký leasingy, pak to jsou nějaké ty slavné homecredity, a oni vědí, že jakmile budou mít příjem, tak o něho budou přicházet. Proto pracují načerno, aby měli ten příjem celý, ale s prací načerno se nikdy nedostanou k nějakému bydlení a k normálnímu životu. Je to prostě takový hrozný začarovaný kruh.“ (soc_prac_15)

Tabulka 2 shrnuje hlavní faktory a bariéry opětovného získání dlouhodobého bydlení jak z pohledu sociálních pracovníků, tak z pohledu samotných bez-

Tabulka 2. Hlavní faktory (bariéry) znovuzískání a udržení si dlouhodobého bydlení

Hlavní faktory (bariéry) znovuzískání a udržení si dlouhodobého bydlení	sociální pracovníci	bezdomovci – skupinové diskuze
	počet pracovníků*	počet skupin*
<i>osobní motivace</i>	14	6
<i>nalezení práce</i>	13	6
<i>finanční gramotnost</i> (umět hospodařit s penězi, šetřit)	4	6
<i>zodpovědnost</i> (spolehnout se sám na sebe, řešit včas problémy)	6	5
<i>spolupráce se sociálními pracovníky</i> (NNO, obecní úřady)	9	3
zdraví	3	2
rodinné zázemí	4	1
vhodný partner	3	1
sociální kapitál (kontakty, přátelé)	–	1
doba v krizových podmínkách (s rostoucí dobou klesá šance na integraci)	5	–
osobnost jedince	3	–
vzdělání	2	–
<i>dluhy</i> (exekuce na příjem)	14	6
<i>dostupnost bydlení</i> (nedostatek dostupných bytů)	9	4
diskriminace (bydliště v azylovém domě, adresa trvalého bydliště na městském úřadě, etnická menšina, záznam v rejstříku trestů)	4	3
závislost (alkohol, drogy)	6	2
nízká sebedůvěra	3	–

Zdroj: vlastní šetření, 26 dotazovaných sociálních pracovníků, 6 skupinových diskuzí.

Poznámka: Bylo zaznamenáváno maximálně 6 hlavních faktorů (či bariér) v rozhovorech se sociálními pracovníky a maximálně 8 faktorů (či bariér) ve skupinových diskuzích.

Ve skupinových diskuzích nebyla otázka na faktory úspěšné integrace pokládána přímo, nýbrž zprostředkovaně, když respondenti charakterizovali domácnost, která znovuzískala bydlení, a při popisu jimi vnímaných překážek reintegrace. V rámci skupinových diskuzí byly vybrány ty faktory, které skupina označila za hlavní. Kurzívou jsou zvýrazněny faktory (či bariéry), které byly nejčastěji zmiňovány účastníky skupinových diskuzí nebo sociálními pracovníky.

* Počet pracovníků udává počet sociálních pracovníků, kteří daný faktor (bariéru) označili za hlavní faktor (bariéru) úspěšné reintegrace. Počet skupin udává počet skupinových diskuzí, ve kterých skupina jako celek označila daný faktor (bariéru) za hlavní faktor (bariéru) úspěšné reintegrace.

domovců. Mnohem větší variabilita odpovědí je patrná u sociálních pracovníků; ti zdůrazňovali vedle výše zmíněného i faktory, jako jsou vhodný partner, rodinné zázemí, vzdělání či zdravotní stav. Byť mezi pohledem sociálních pracovníků a bezdomovců na faktory úspěšné reintegrace panuje spíše shoda, existují dva výraznější rozdíly. Respondenti z řad bezdomovců více zdůrazňovali roli finanční gramotnosti a naopak sociální pracovníci kladli větší důraz na sociální práci.

U respondentů z řad bezdomovců lze vyzorovat souvislost mezi jejich životními drahami a faktory, které považují za podstatné při úspěchu relativní reintegrace. Bezdomovci, kteří zdůrazňovali finanční gramotnost a zodpovědný přístup, nejčastěji patřili k těm, již sice mají (či měli) problémy s dluhy, ale situaci již řeší. Zároveň je pro ně charakteristická silná motivace k tomu zlepšit svou současnou životní situaci i víra, že by mohli získat zpět dlouhodobé bydlení. Tito respondenti deklarovali, že jsou schopni se uskromnit a přijmout i podřadnější práci či skromnější bydlení.

Naopak respondenti, kteří za hlavní bariéru reintegrace považovali zejména diskriminaci, častěji patřili k těm, kteří nevěřili, že by mohli někdy získat dlouhodobé bydlení. Rozdíl mezi skupinami byl do velké míry dán věkem respondentů: starší lidé (nebo lidé s delší zkušeností s bezdomovstvím) se častěji potýkali s demotivací. Ve výzkumu byla výrazněji zastoupena první skupina respondentů, což je způsobeno i tím, že se silně motivovaní bezdomovci pravděpodobněji zúčastní takového výzkumu. Tato skutečnost pak přirozeně limituje i jeho závěry.

Změny v oblasti bytové politiky pro účinnější pomoc bezdomovcům

V rámci rozhovorů se sociálními pracovníky jsme se také dotazovali, jaká opatření v oblasti bytové politiky by při znalosti hlavních faktorů a bariér procesu reintegrace podle nich vedla ke zvýšení úspěšnosti relativní reintegrace. Téměř všichni respondenti si stěžovali na omezené možnosti získání dlouhodobého nájemního bydlení a podle většiny by obce měly pro tyto účely poskytovat sociální bydlení. Zdůrazňováno bylo také, aby případné sociální byty byly prostorově rozmístěny, a ne koncentrovány na jedno místo. „Zajistit možnosti sociálního bydlení pro rodiny s dětmi nebo matky s dětmi uvnitř většinové společnosti, ne ve skupinách sociálně vyloučených, tak, aby mohli ti sociálně vyloučení opět do té většinové společnosti přirozeně proniknout.“ (soc_prac_15)

Mnoho respondentů z řad bezdomovců zároveň vyjádřilo názor, že jsou ochotni se ve svých nárocích na bydlení uskromnit: „teď už mi stačí, že mám ubytování, stačil by mi jeden pokoj.“ (bezd_4) „Stačí mi jedna místnost s vodou a elektrikou, instalatérské práce umím, takže si to rád sám zrekonstruuju. Ideál je nějaká chatka, kdyby mi ji někdo pronajal za minimální cenu, já se mu o to budu starat a hlídat to, a na druhé straně on mě tam nechá dožít.“ (bezd_01)

Přestože, jak ukázaly souhrnné výsledky kvalitativního výzkumu, není bydlení jediným a dokonce ani hlavním faktorem úspěšné reintegrace bezdomovců,

vyplývalo z nich, že je vedle problémů spojených se zadlužením velmi významnou bariérou reintegrace. Neřešení problému bydlení může navíc vést ke ztrátě motivace, tedy hlavního faktoru úspěšné reintegrace, a ke spirále sestupné mobility; dlouhodobý pobyt v azylových formách bydlení pak snižuje, dle výpovědí sociálních pracovníků, pravděpodobnost úspěchu celkové reintegrace. Výzkum přitom zároveň prokázal, že stávající nástroje bytové politiky nejsou velmi pravděpodobně dostatečně účinné v případě prevence bezdomovství (z důvodu malé informovanosti cílové populace) a zejména pak jsou zcela nedostatečné pro úspěšnou reintegraci existujících bezdomovců.

Jak bylo zmíněno, sociální bydlení není v České republice na centrální úrovni definováno a ačkoliv existovalo již několik pokusů o jeho koncepční uchopení, z nejrůznějších důvodů nebyly tyto snahy nikdy realizovány v praxi. Některé obce sice uplatňují vlastní systém přidělování sociálních bytů, ale potřeba převyšuje nabídku. Nová výstavba podporovaných a sociálních bytů je rozsahem marginální. Na druhou stranu, postupem času začal svou funkci plnit příspěvek na bydlení kombinovaný s individuálně posuzovaným doplatkem na bydlení. Samotný příspěvek na bydlení však nevede k odstranění znevýhodnění (diskriminace) na trhu bydlení. Jak ukázaly výsledky výzkumu, bezdomovci jsou pronajímateli považováni za „rizikovou“ skupinu domácností a pokud je jim bydlení vůbec nabídnuto, pak často ve vyloučených lokalitách s nekvalitním bydlením, bez legální nájmní smlouvy nebo s legální smlouvou na příliš krátké období, vytvářející velkou míru nejistoty ohledně trvání nájmu i výše nájmného v budoucnu.

Znevýhodnění (diskriminace) „rizikových“ skupin domácností v přístupu k dlouhodobému nájmnímu bydlení má, minimálně ze strany soukromých pronajímatelů, ale i ze strany volené reprezentace malých územně správních celků, racionální základ v averzi před vysokým rizikem. Čím menší je subjekt, tím větší má averzi k riziku. V situaci, kdy je v ČR většina nájmních bytů vlastněna drobnými pronajímateli, je hrozba diskriminace vysoká. Drobní pronajímatelé bytů se snaží najít nejméně rizikového nájemníka a k dosažení tohoto cíle si vypomáhají zohledňováním předsudků; jejich averze vůči riziku vychází přirozeně ze skutečnosti, že případný neúspěch (neplacení nájmného) by mohl vážně ohrozit jejich rodinné finance. Tato situace se analogicky týká také přístupu malých obcí. Česká republika patří k zemím s nejvíce decentralizovanou lokální samosprávou v EU. Jakkoliv tato skutečnost může mít různé pozitivní aspekty, malé obce budou v oblasti pomoci „rizikovým“ domácnostem jednat jinak než obce větší.

Tato skutečnost vede k potřebě vytvořit nový a účinnější model pomoci bezdomovcům v oblasti bytové politiky, který by vycházel z reality postsocialistického bytového systému charakteristického malým počtem obecních bytů, rozsáhlou decentralizací v oblasti bytové politiky, neexistencí definice sociálního bydlení, malou pravděpodobností významnějších dotací do výstavby sociálních bytů v budoucnu a „opatrnou“ politikou obcí při přidělování uvolněných obecních bytů. Vzhledem ke ztenčující se zásobě obecních bytů by taková pomoc měla vést rovněž k širšímu využití soukromě pronajímaných bytů pro sociální účely.

Přestože výsledky výzkumu faktorů a bariér úspěšné relativní reintegrace bezdomovců do dlouhodobého bydlení nebyly předem známy, byly již do designu samotného výzkumu zahrnuty i otázky zjišťující zájem o nástroj bytové politiky vyvinutý dříve v rámci spolupráce s Agenturou pro sociální začleňování při Úřadu vlády ČR [Lux et al. 2010]. Jedná se o model třístupňového bydlení kopírující některé prvky již existujících forem pomoci pro bezdomovce i některé, v post-socialistickém prostředí inovativní, prvky programů „zprostředkování“ bydlení známé dosud jen z vyspělých zemí [De Decker 2002].

Respondentům skupinových rozhovorů (bezdomovcům) byl prezentován model skládající se ze tří základních úrovní. První úroveň tvoří krátkodobé ubytování typu azylový dům, druhou úroveň přechodné bydlení spojené s terénními službami, tréninkové bydlení. Posledním, v českém prostředí novým stupněm pak je dlouhodobé samostatné nájemní bydlení formou garantovaného bydlení. Garantované bydlení představuje bydlení v nájemních bytech soukromých pronajímatelů, kterým je za to, že pronajmou byt této skupině občanů, poskytnuto pojištění hlavních rizik vyplývajících z nájmu (neplacení nájemného, devastace bytu, soudních výloh spojených s výpovědí z bytu). Na druhé straně soukromí pronajímatelé, kteří by se chtěli účastnit garančního programu, by museli akceptovat pevně dané znění nájemní a garanční smlouvy, umožnit novému nájemníkovi přehlášení k trvalému pobytu a jejich byty by musely splňovat stanovené minimální kvalitativní požadavky. Provozovatelem systému garantovaného bydlení by pak byly obce či neziskové organizace. Podrobněji je celý systém třístupňového i garantovaného bydlení popsán v Lux et al. [2010]; v současnosti je již pilotován Agenturou pro sociální začleňování při Úřadu vlády ČR ve vybraných českých obcích.

Ačkoliv hodnocení modelu mezi samotnými bezdomovci nebylo zdaleka jednoznačné, skupinové diskuze ukázaly, že zejména zapojení neziskových organizací je pro důvěryhodnost tohoto nového nástroje mezi cílovou skupinou – bezdomovci – klíčová. Většina účastníků diskuzí má velmi dobré zkušenosti s neziskovými organizacemi a při účasti neziskových organizací mají bezdomovci větší pocit jistoty, že program má skutečně sloužit jejich zájmům. Respondenti se vyjádřili, že v programu „by měly rozhodně být ty neziskovky, protože ty nám přece jenom víc rozumí a dělají víc s těma lidma.“ (fg 4) Podle mnohých respondentů přítomnost neziskové organizace snižuje nebezpečí zneužití obvyklé při přidělování obecních bytů.

Prísna pravidla programu jsou respondenty schvalována pouze za podmínky, že pokud je splní, tak skutečně garantované bydlení získají. „Pravidla fungují obousměrně, že. Tam už je pro mě určitá garance toho, že jestliže dodržím ty podmínky, tak dosáhnu na to bydlení, to je nesmírně důležité a není to takové to, jedna paní povídala. A člověka to strašně motivuje, když může mít za dva roky, za tři roky svůj byt.“ (fg 2)

Většina respondentů se domnívala, že by modelový program pomohl k získání dlouhodobého bydlení i motivoval k jeho udržení. Pozitivně byl program vnímán zejména mladými lidmi; naopak lidé okolo důchodového věku neviděli

v tomto programu řešení jejich problému. Hlavní diskutovaná obava byla spojena ne s fungováním samotného programu, ale s přesvědčením, že program by nebyl určen pro ně, ale pro jinou úzce vymezenou skupinu, a kapacita programu by respondentům nedovolovala se do projektu zapojit.

Závěr

Klíčové otázky této statě byly následující: Jaké možnosti v oblasti bydlení jsou ze strany veřejné správy či neziskových organizací poskytovány bezdomovcům pro jejich reintegraci v ČR? Jaké faktory podmiňují úspěšnou reintegraci zpět do dlouhodobého bydlení a jaké jsou naopak hlavní bariéry úspěšné reintegrace? Poslední otázka se týkala možných nových nástrojů bytové politiky, které by při znalosti těchto faktorů a bariér účinněji napomohly bezdomovcům v procesu reintegrace do dlouhodobého (trvalého) bydlení.

Vzhledem k neexistenci systému sociálního bydlení jsou současné možnosti veřejné správy i neziskových organizací směřující k relativní reintegraci bezdomovců v českém prostředí omezené a nepříliš účinné. Hlavním problémem není ani tolik nedostatek krizových forem ubytování, ale spíše nedostatek standardního bytového fondu pro účely tréninku kompetencí, a zejména pak samotný přechod z krizových či tréninkových forem bydlení zpět do dlouhodobého a stabilního nájemního bydlení. Z rozhovorů se sociálními pracovníky vyplynulo, že úspěšnost opětovného získání dlouhodobého bydlení je kriticky nízká.

Dle výsledků výzkumu je nejdůležitějším faktorem podmiňujícím úspěch relativní reintegrace do dlouhodobého a stabilního bydlení existence silné motivace, jež může mít velké množství individuálních podob. I samotnými bezdomovci byly akcentovány spíše faktory individuální (vlastní úsilí, zodpovědnost, schopnost uskmnit se) než faktory strukturální povahy (větší možnosti oddlužení, aktivnější politika zaměstnanosti, regulace nebankovních poskytovatelů půjček, aktivní bytová politika), a to i přes tu skutečnost, že vyzdvihování faktorů individuálních odhaluje v podstatě jejich vlastní osobní selhání. Z pohledu sociálních pracovníků je pro úspěšnou relativní reintegraci důležité rovněž nalezení práce i individuální spolupráce se sociálními pracovníky.

Hlavní bariéry úspěšné reintegrace pak dle výpovědí obou skupin respondentů představují zejména dluhy a nedostupnost bydlení. Mnozí bezdomovci mají exekuci na příjem, která je zároveň demotivuje hledat si práci. Dostupnost bydlení není primární příčinou ztráty bydlení, neboť většinou lidé bez domova měli dlouhodobé bydlení (často s regulovaným nájemným). Nedostupnost bydlení, resp. znevýhodnění na trhu bydlení, však představuje jednu z nejvážnějších bariér reintegrace bezdomovců.

Bez trvalých dlouhodobých forem nájemního bydlení bude i osobní motivace bezdomovců k reintegraci vždy nízká a úspěšnost marginální. Obce v ČR se přitom nabídce svých bytů klientům neziskových organizací z azylových domů povětšinou brání. Proto byl již v rámci výzkumu testován zájem o zřízení mode-

lu garantovaného bydlení jako možnosti překonání bariéry úspěšné reintegrace související s nedostupností bydlení. Model by částečně „osvobodil“ neziskový sektor od obcí a umožnil neziskovým organizacím formou „prostřednictvím“ intenzivnější zapojení do získávání trvalých forem bydlení; zároveň by „vtáhnul“ do sociálního bydlení soukromý nájemní bytový fond. Ačkoliv hodnocení návrhu nebylo jednoznačné, model garantovaného bydlení by mohl být dle bezdomovců vhodným řešením, pokud by do něj byly zapojeny neziskové organizace, které ve většině dotazovaných vzbuzují důvěru a jsou pro ně zárukou dobrého fungování projektu a prosazení jejich zájmů.

Proces reintegrace bezdomovců je velmi složitý a náročný; zajištění trvalého bydlení v něm hraje jen jednu z podstatných rolí, proto jsme se věnovali pouze reintegraci relativní. Ukázalo se, že nejdůležitějším faktorem úspěchu je silná individuální motivace, která však může být oslabena nejen nemožností získat dlouhodobé a nevyložené bydlení, ale také neúspěchem na trhu práce či nemožností zbavit se zadlužení. Hledání účinných nástrojů v oblasti zaměstnanosti a oddlužení je tak prostorem pro další výzkum a zároveň jejich neznalost představuje i limity pro závěry této statě. Teprve komplexnější znalost souvisejících faktorů může vést k úspěšné celkové reintegraci bezdomovců.

MARTINA MIKESZOVÁ *vystudovala sociologii a ekonomii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a v současnosti je doktorandkou téže fakulty. Od roku 2006 je odbornou pracovnící v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., kde pracuje na projektech Oddělení socioekonomie bydlení se zaměřením na analýzu trhu bydlení, problematiku finanční dostupnosti bydlení i bezdomovství.*

MARTIN LUX *pracuje od roku 1998 jako vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., nyní vede oddělení Socioekonomie bydlení. Zaměřuje se zejména na problematiku bytové politiky, sociálního bydlení, ekonometrických modelů trhu s nemovitostmi, cenových indexů pro bydlení, mezinárodní komparaci podmínek bydlení a bytové politiky. Je členem European Network for Housing Research, konzultantem Ekonomické komise pro Evropu OSN, Ministerstva pro místní rozvoj a dalších institucí. Za svou vědeckou práci byl oceněn rakouskou cenou Erharda Buseka, cenou Akademie věd ČR pro mladé vědecké pracovníky a cenou předsedy Grantové agentury ČR.*

Literatura

- Anderson, I. 1999. „Social Housing or Social Exclusion? Non-Access to Housing for Single Homeless People.“ Pp. 155–172 in S. Hutson, D. Clapham (eds.). *Homelessness. Public Policy and Private Troubles*. London: Cassell.
- Atkinson, R. 2000. „Combating Social Exclusion in Europe: The New Urban Policy Challenge.“ *Urban Studies* 37 (5–6): 1037–1055.

- BAG Wohnungslosenhilfe e.V. 2009. *Wohnungspolitik gegen Wohnungslosigkeit und soziale Ausgrenzung am Wohnungsmarkt*. Wohnungspolitisches Programm der BAG Wohnungslosenhilfe e.V. [cit. 8. 12. 2010]. Dostupné z: <<http://www.bag-wohnungslosenhilfe.de/index2.html>>.
- Boswell, C. 2010. „Routes out of Poverty and Isolation for Older Homeless People: Possible Models from Poland and the UK.“ *European Journal of Homelessness* 4: 203–216.
- Busch-Geertsema, V. 2001. *Wohnungslosenhilfe in anderen EU-Ländern. Übertragbarkeit von Konzepten und Maßnahmen auf Deutschland*. Bielefeld: VSH Verlag Soziale Hilfe.
- Busch-Geertsema, V. 2005. „Does Rehousing Lead to Reintegration? Follow-Up Studies of Re-Housed Homeless People.“ *Innovation* 18 (2): 205–226.
- COOP Consortium. 2005. *How to Help People Excluded from Decent Housing. Experiences from Nine European Cities*. Wien: SRZ Stadt+Regionalforschung GmbH.
- De Decker, P. 2002. „On the Genesis of Social Rental Agencies in Belgium.“ *Urban Studies* 39 (2): 297–326.
- Edgar, B., H. Meert, J. Doherty. 2004. *Third Review of Statistics on Homelessness in Europe: Developing an Operational Definition of Homelessness*. Brussel: FEANTSA.
- FEANTSA. 2008a. *The Role of Housing in Pathways into and out of Homelessness*. European Report 2008 [cit. 8. 12. 2011]. Dostupné z: <http://www.feantsa.org/files/Housing_Annual_Theme/European_Report/08_European_Report_FEANTSA_Housing_final_EN.pdf> .
- FEANTSA. 2008b. „Housing and Homelessness: Models and Practices from Across Europe.“ [online]. *Homeless in Europe Magazine* [cit. 8. 12. 2011]. Dostupné z: <http://feantsa.horus.be/files/freshstart/Communications/Homeless%20in%20Europe%20EN/PDF_2009/Homeless%20in%20Europe_Winter2008.pdf>.
- Filipovič Hrast, M., E. Somogyi, N. Teller. 2009. „The Role of NGOs in the Governance of Homelessness in Hungary and Slovenia.“ *European Journal of Homelessness* 3: 101–125.
- Fitzpatrick, S., M. Stephens. 2007. *An International Review of Homelessness and Social Housing Policy*. London: Department for Communities and Local Government.
- Frey, J. H., A. Fontana. 1991. „The Group Interview in Social Research.“ *The Social Science Journal* 28 (2): 175–187.
- Giddens, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Giorgi, L. 2003. *The Housing Dimension of Welfare Reform*. [online]. Eurohome-impact. Final report. [cit. 1. 4. 2012]. Dostupné z: <<http://www.iccr-international.org/impact/docs/final-report.pdf>>.
- Hegedüs, J., M. Lux, N. Teller (eds.). 2012. *Social Housing in Transition Countries*. London, New York: Routledge.
- Hertting, N., S. Erdősi, H. Szemző, I. Tosics. 1999. *Strategies to Combat Homelessness in Western and Eastern Europe*. Brussels: FEANTSA.
- Hežová, M., R. Loukota, L. Ptáček, J. Sejbál, M. Stanoev. 2010. *Sčítání bezdomovců ve městě Brně*. Tisková zpráva o výstupech projektu. Brno: Magistrát města Brna.
- Hladíková, A., I. Hradecký. 2007. „Homelessness in the Czech Republic.“ *Journal of Social Issues* 63 (3): 607–622.
- Holpuch, P. 2011. „Bezdomovectví jako přístup k životu.“ [online]. *Biograf* 54: 112 odst. [cit. 10. 7. 2012]. Dostupné z: <<http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v5401>>.
- Horáková, M. 1997. *Současné podoby bezdomovství v České republice. Pilotní sonda*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Hradecký, I., V. Hradecká. 1996. *Bezdomovství – Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje.
- Hradecký, I., P. Kosová, M. Myšáková, L. Omelková, P. Sedláček. 2004. *Sčítání bezdomovců Praha 2004*. Zpráva z projektu. Praha: Arcidiecézní charita, Armáda spásy, MCSSP, Naděje.

- Hutson, S., D. Clapham (eds.). 1999. *Homelessness. Public Policy and Private Troubles*. London: Cassell.
- Krylová, H. 2008. *Kvalitativní analýza příčin bezdomovství*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Le Rouzic, I. 1999. „From Precariousness to Disaffection: The Homeless in Prague.“ [online]. *Central Europe Review* 21 (1) [cit. 10. 7. 2012]. Dostupné z: <<http://www.ce-review.org/99/21/lerouzic21.html>>.
- Lee, P., A. Murie. 1997. *Poverty, Housing Tenure and Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press.
- Lux, M. 2000. „Sociální nájemní bydlení v ČR ve světle komparativního srovnání.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 36 (2): 157–181.
- Lux, M. (ed.). 2003. *Housing Policy – An End or a New Beginning*. Budapest: LGI/OSI.
- Lux, M. 2009. *Housing Policy and Housing Finance in the Czech Republic during Transition*. Amsterdam: IOS Press.
- Lux, M., M. Mikeszová. v tisku. „The Role of a Credit Trap on Paths to Homelessness in the Czech Republic.“ *Journal of European Social Policy*.
- Lux, M., P. Sunega. 2006. „Vývoj finanční dostupnosti nájemního a vlastnického bydlení v průběhu transformace českého hospodářství v České republice (1991–2003).“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (5): 851–881.
- Lux, M., M. Mikeszová, P. Sunega. 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Madanipour, A. 2005. „Social Exclusion and Space.“ Pp. 75–89 in A. Madanipour, G. Cars, J. Alen (eds.). *Social Exclusion in European Cities. Processes, Experiences and Responses*. London: Routledge.
- Magistrát města Ostravy. 2007. *Monitorování bezdomovců Ostrava 2007, závěrečná zpráva*. Ostrava: Magistrát města Ostravy.
- Marsh, A. 2001. „Housing and the Social Exclusion Agenda in England.“ *Australian Journal of Social Issues* 39 (1): 7–23.
- Norris, M., P. Shiels. 2007. „Housing Inequalities in an Enlarged European Union: Patterns, Drivers, Implications.“ *Journal of European Social Policy* 17 (1): 65–76.
- Obadalová, M. 2001. *Přístup k bydlení sociálně ohrožených skupin obyvatel*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Petrík, M., S. Zukalová, P. Kosorin. 2006. *Sčítání bezdomovců v Brně*. Brno: Magistrát města Brna a Armáda spásy.
- Philippot, P., C. Lecocq, F. Sempoux, H. Nachtergaeel, B. Galand. 2007. „Psychological Research on Homelessness in Western Europe: A Review from 1970 to 2001.“ *Journal of Social Issues* 63 (3): 483–504.
- Pleace, N. 2000. „The New Consensus, the Old Consensus and the Provision of Services for People Sleeping Rough.“ *Housing Studies* 15 (4): 581–594.
- Puchta, C., J. Potter. 2004. *Focus Group Practice*. London: Sage Publications.
- Sahlin, I. 1998. *The Staircase of Transition. European Observatory on Homelessness. National Report from Sweden 1997*. Lund: Department of Sociology.
- Sahlin, I. 2005. „Staircase of Transition.“ *Innovation* 18 (2): 115–135.
- Somerville, P. 1998. „Explanations of Social Exclusion: Where Does Housing Fit in?“ *Housing Studies* 13 (6): 761–780.
- Stephenson, S. 2006. *Crossing the Line: Vagrancy, Homelessness and Social Displacement in Russia*. Basingstoke: Ashgate Publishing Limited.
- Šafaříková, M. 1994. „Lidé bez domova.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 30 (3): 373–380.
- Šikić-Mićanović, L. 2010. „Homelessness and Social Exclusion in Croatia.“ *European Journal of Homelessness* 4: 45–64.

- Šmídová, O. 1996. „Vlastnictví a kvazivlastnictví bytu za socialismu a jejich postsocialistická mutace.“ Pp. 115–136 in *Původní a noví vlastníci*. Cahiers du CEFRES 11. Praha: CEFRES.
- Štěchová, M. 2009. „Bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy.“ *Kriminalistika* 42 (4): 265–277.
- Štěchová, M., M. Luptáková, B. Kopoldová. 2008. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Till, M. 2005. „Assessing the Housing Dimension of Social Inclusion in Six European Countries.“ *Innovation* 18 (2): 153–181.
- Tomas, A., H. Dittmar. 1995. „The Experience of Homeless Women: An Exploration of Housing Histories and Meaning of Home.“ *Housing Studies* 10 (4): 493–515.
- Toušek, L. 2009. „Problematika vytváření relačních dat: příklad analýzy sociálních sítí bezdomovců.“ *AnthropoWebzín* (2–3): 35–41.
- Toušek, L., K. Strohsová. 2010. „Sčítání bezdomovců v Plzni – Přehled základních zjištění.“ *Demografie* 52 (1): 65–68.
- Tsemberis, S. 1999. „From Streets to Homes: An Innovative Approach to Supported Housing for Homeless Individuals with Psychiatric Disabilities.“ *Journal of Community Psychology* 27 (2): 225–241.
- Tsenkova, Š. 2009. *Housing Policy Reforms in Post Socialist Europe. Lost in Transition*. Heidelberg: Physica-Verlag.
- Vašát, P. 2012. „Mezi rezistencí a adaptací: Každodenní praxe třídy nejhudších.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48 (2): 247–282.
- Warnes, A., M. Crane. 2006. „The Causes of Homelessness Among Older People in England.“ *Housing Studies* 21 (3): 401–421.

Příloha 1. Typologie bezdomovství ETHOS

Koncepční kategorie	Operační kategorie	Druhá definice	Životní situace
Bez střechy	Osoby přežívající venku	Veřejné prostory nebo venku (na ulici)	Osoby přežívající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorech bez možnosti ubytování
	Osoby v noclehárně	Noclehárna	Osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny
Bez bytu	Osoby v ubytovnách pro bezdomovce	Azylový dům pro bezdomovce	Osoby v azylových domech s krátkodobým ubytováním
		Přechodná ubytovna	Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení
		Přechodné podporované ubytování	Bezdomovci v přechodném bydlení se sociální podporou
	Osoby v pobytových zařízeních pro ženy	Pobytové zařízení pro ženy	Ženy ubytované krátkodobě v zařízení z důvodu ohrožení domácím násilím
	Osoby v ubytovnách pro imigranty	Přechodné bydlení (azylová zařízení pro žadatele o azyl)	Imigranti v přechodných ubytovnách z důvodu imigrace
		Ubytovny pro migrující pracovníky	Osoby v ubytovnách pro migrující pracovníky
	Osoby před opuštěním instituce	Věznice a vazební věznice	Bez možnosti bydlení po propuštění
		Zdravotnická zařízení	Zůstává déle z důvodu absence bydlení
Zařízení pro děti		Bez možnosti bydlení	
Uživatelé dlouhodobější podpory	Pobytová péče pro starší bezdomovce	Senioři a osoby invalidní dlouhodobě ubytované v azylovém domě	
	Podporované bydlení pro bývalé bezdomovce	Dlouhodobé bydlení s podporou pro bývalé bezdomovce	

Koncepční kategorie	Operační kategorie	Druhá definice	Životní situace
Nejisté bydlení	Osoby žijící v nejistém bydlení	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel
		Bydlení bez právního nároku	Bydlení bez právního nároku, nezákonné obsazení budovy
		Nezákonné obsazení pozemku	Nezákonné obsazení pozemku
	Osoby ohrožené vystěhováním	Výpověď z nájemního bytu	Výpověď z nájemního bytu
		Ztráta vlastnictví bytu	Ztráta vlastnictví bytu
	Osoby ohrožené domácím násilím	Policejně zaznamenané domácí násilí	Případy, kdy policie zasáhla k zajištění bezpečí oběti domácího násilí
Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách	Mobilní obydlí	Mobilní obydlí, které není určené pro obvyklé bydlení	
	Neobvyklá stavba	Nouzový přístřešek, bouda, chatrč, barák	
	Provizorní stavba	Provizorní stavba	
Nevyhovující bydlení	Osoby žijící v nevhodném bydlení	Obydlené neobyvatelné byty	Bydlení v objektu označeném podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení
	Osoby žijící v přelidněném bytě	Nejvyšší národní norma definující přelidnění	Definované jako překračující nejvyšší normu podle rozměru nebo počtu místností

Zdroj: FEANTSA (dostupné z: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/CZ.pdf>), upraveno.